

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ: ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Юрій Тимошенко

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація

В статті розкривається процес становлення і формування фізического виховання в общеобразовательних і спеціальних школах, його исторические особенности і тенденції. Рассмотрена организация учебного процесса і содержание фізического виховання, критерии оцінювання фізического розвитку дітей. Показан соціальний фон, на котом конституюється система фізического виховання в учебных заведениях.

Annotation

The process developing physical education in ordinary and special schools, its historical particularities and trends are defined. The organization of educational process and content of physical education, children physical development criteria are studied. The social background is shown, which could define the physical education system in educational institutions.

Постановка проблеми. Будь-який дослідник минувшини мусить пам'ятати застереження Аристотеля з приводу того, що люди бажають і говорять дуже часто не одне й те ж. Інколи вони говорять найпрекрасніші слова, а бажають лише того, що видається вигідним. Із відомих нам фактів можемо зробити висновок, що фізична культура в 1920-30-ті рр. існує як би у двох реальностях. В одній – справжній, життєвій реальності – вона культивується значною кількістю людей, які долають величезні труднощі: бідність, брак найнеобхіднішого, відсутність інвентаря – аби мати улюблене заняття. В іншій – сучасними словами, віртуальній реальності – мільйони (і ніяк не менше) спортсменів загартовують своє здоров'я для наступних перемог і незначні проблеми лише додають їм азарту. Цю реальність унаочнюють фізкультурні паради, вона відбита в кіно і газетних кліше. Але спорт в цьому випадку не є особливим – у такому роздвоєному житті існували всі громадяни СРСР, ця роздвоєність пронизує всі сфери радянського суспільства.

Зв'язок з науковими темами, планами. Робота виконана в межах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін «Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту» (номер державної реєстрації 0111U001-716).

Мета дослідження – з'ясувати історичні особливості появи уроків фізичного виховання у школах України.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1920-30-ті рр.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УРСР, у 1920-30-ті рр.

Предметом дослідження є становлення фізичного виховання у школі.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Говорячи про 1920-ті рр. зауважуємо, що спорт як такий радянську владу цікавив мало, тому й питання про спортивні (фізкультурні) навчальні заклади не стояло. Натомість у контексті оздоровлення населення у **1927-1928 рр. у школах Народного комісаріату освіти (далі – НКО) з'являються уроки фізичного виховання, які досить важко пробивають собі шлях до життя.** Як і в інших сферах культурного життя цього часу – в освіті також ідуть дискусії щодо організації навчального процесу, місця і ролі в ньому вчителя та учня. Це ж стосується й фізичного виховання.

До часу справою фізичного виховання повністю керувала

Вища рада фізичної культури (надалі – ВРФК). Однак, не маючи відповідного апарату підготовлених освітянських кадрів, вона не могла охопити всі шкільні установи поставити роботу належним чином. Звертаю увагу, що раніше, **до середини 1920-х рр., уроки фізичного виховання присутні в шкільній програмі, з ініціативи самих учителів-фізкультурників.** Із 1927 р. НКО включає до свого плану справу фізичного виховання і спільно з ВРФК проводить роботу, щодо охоплення всіх навчальних закладів (хоча ще в 1926-27 навчальному році (надалі – н.р.) були створенні методичні програми з фізичного виховання для трудових шкіл та педагогічних технікумів). Саме в цей час починають розроблятися організаційні та науково-методичні питання щодо втілення в життя всіх необхідних заходів з фізичного виховання.

Загальна робота НКО в сфері фізичної культури розвивалася по таких напрямках:

- організаційне та навчально-методичне вдосконалення фізичного виховання в установах НКО, особливо масових;

- підготовка та перепідготовка викладачів фізичного виховання;

- вивчення та раціоналізація життя й роботи освітніх установ щодо покращення фізичного стану учнів (вдома, навантаження, харчування, шкільний режим тощо);

- сприяння розвитку науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури [1].

Задля покращення організаційної роботи з фізичного виховання, розробки основних питань науково-методологічного характеру та практичної реалізації їх у навчальний процес – при всіх органах народної освіти наприкінці 1920-х рр. створюються відповідні комісії як у центрі, так і на місцях. Оскільки це новий напрямок освітянської діяльності, НКО ко-

релює свою роботу з ВРФК, Наркоматом охорони здоров'я (надалі – НКЗ), Українським військовим округом та науковими й дослідними установами: Інститутом педагогіки, кафедрою фізкультури, Інститутом гігієни, медичними інститутами. Завдяки такій згуртованій послідовній роботі досить швидко вдалося охопити всі навчальні заклади: 4-річні сільські школи, 7-річки, ФЗУ (фабрично-заводське учіння), профшколи, політосвітні установи, технікуми й інститути.

У методичному плані впродовж цих років підготовлені положення та інструкції: про районні шкільні зали та майданчики фізкультури, про шкільні зали фізкультури (для міських та сільських шкіл), про майданчики фізкультури при школах, про стандартне обладнання залів і майданчиків фізкультури. Це дуже важливий пласт роботи, *оскільки на місцях фахівців необхідної кваліфікації, переважно, не було. Тому інструктивно-методичне забезпечення дозволяло навіть за таких обставин розгорнути примітивну роботу з фізичного виховання дітей.* **Варто врахувати, що в переважній більшості навчальних закладів УСРР (як і загалом Радянського Союзу) були відсутні спортивні зали.** Тому треба було створювати пришкільні спортивні майданчики силами самих школярів, де у великій пригоді ставали методичні розробки НКО. Паралельно з такою роботою, піднімається питання перед Радою Народних Комісарів (надалі – РНК) аби при будівництві нових шкільних приміщень передбачалася побудова спортивних зал. Забігаючи наперед, зазначимо, що це питання буде актуальне ще впродовж багатьох наступних десятиліть, оскільки аж до середини 1950-х рр. стандартні проекти шкіл (і ті, за якими відбудовували школи після II Світової війни) не

передбачали спорудження приміщень для фізичного виховання. Це ще раз підтверджує, що за радянською риторикою про оздоровлення, виховання здорового покоління, дуже часто не було практичної роботи. Опосередковано це підтверджує й боротьба за те, аби вже наявні спортивні зали чи пристосовані для цього приміщення не відбиралися або не перепрофільовувалися для іншої мети. Ці питання також фіксуються в партійних і комсомольських документах починаючи з 1920-х рр. і залишаються актуальними аж до середини ХХ ст.

Окрім початкової та середньої школи в ці роки дискутується питання про фізичне виховання у вищих навчальних закладах (надалі – ВНЗ, тоді до них відносилися й технікуми). Зокрема, планувалося, що ВНЗ виділятимуть по 3 години щотижня спеціально на оздоровчу фізкультуру в межах загального навчального навантаження і використовуватимуть їх щодня по 0,5 год. чи тричі на тиждень по 1 годині. Для здійснення медичного контролю передбачалося введення штатної посади лікаря – якщо й не в кожному ВНЗ, то хоча б по лікарю на всі ВНЗ в таких містах як Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Кам'янець-Подільський та ін.

Оскільки *в перші роки радянської влади однозначної відповіді на питання важливості/неважливості фізичної культури для влади дано не було, а пізніше домінував переважно гігієнічний підхід до неї, на момент запровадження фізичного виховання в навчальних закладах з'ясувалося, що реалізувати його практично нікому.* Тому початково створюється програма підготовки вчителів із фізкультурників, які бажали працювати в школі, на Харківських однорічних курсах фізичної культури (що виникають трохи раніше). Далі планувалося перетворити їх на техні-

кум фізичної культури, зберігши одночасно тип однорічних курсів при педагогічних інститутах у Києві та в Донбасі (при одному з педінститутів). На базі Київського та Харківського медичних інститутів планували започаткувати підготовку лікарів-фізкультурників (сучасними словами – спортивних лікарів), а при Одеському – лікарів санітарно-курортної фізкультури. В цілому спрямованість освітньої роботи щодо фізичного виховання була перспективною, але реалії тодішнього життя не дозволили повною мірою її реалізувати.

Про зміст **фізичного виховання в школі** у досліджуваній період можемо зробити висновок на основі деяких матеріалів II Всеукраїнської науково-методичної конференції з фізичної культури, що проходила в 1928 р. Зокрема, відомо, що облік знань із фізичного виховання проводився двічі на рік – на початку і в кінці н.р. і був обов'язковим лише для старших класів (*старшого концентру*) трудових шкіл, профшкіл, та шкіл ФЗУ. Він складався з трьох частин: лікарсько-антропометричного контролю, перевірки практичних знань та педагогічного контролю (теоретичних знань).

Лікарсько-антропометричний контроль був обов'язковим для всіх вікових груп обох статей і полягав переважно в антропометричних вимірах: ріст сидячи і стоячи, розмах рук, вага, окружність грудної клітини у стані спокою.

Перевірка практичних знань (іспит з фізичного виховання) проводилася за трьома віковими групами – 12-14 років; 15-16 років; 17-18 і старші. Вона полягала в наступних випробуваннях:

1. Вік 12-14 років:

- біг 30-50 метрів (дівчата/хлопці);
- метання м'яча в ціль;
- стрибок з розгону в довжину;
- підготовчі вправи (комбіна-

ція з вивчених гімнастичних елементів на 4/4 по два рухи в такт).

2. Вік 15-16 років:

- біг 60-100 метрів (дівчата/хлопці);
 - штовхання полегшеної кулі (5 кг) для хлопців; метання м'яча з ручкою чи полегшеної кулі – для дівчат;
 - стрибки з розгону в висоту;
 - підтягування у звичному висі (тільки за допомогою рук) для хлопців, у змішаному висінні – для дівчат;
 - плавання 25 м (цей норматив у даній віковій групі був не обов'язковим і проводився там, де для цього були умови).
3. Вік 17-18 років:
- біг 100 м;
 - метання гранати сильнішою рукою, штовхання нормальної кулі (7,5 кг) – для юнаків; для дівчат – метання м'яча з ручкою чи штовхання полегшеної кулі (сума рук);
 - лазіння чи підтягування – для хлопців; вправи на прес (*для черевного тиску*) – для дівчат;
 - опірний стрибок чи стрибок з розгону у висоту – для хлопців; стрибок з розгону у висоту – для дівчат;
 - плавання 50-100 м.

Педагогічний контроль передбачав урахування відвідуваності занять, ставлення до них учнів, перевірку пройденого теоретичного курсу, особисту гігієну та чистоту одягу учнів, знання останніми гігієнічних процедур як то зарядка, загартування та використання сонячних і повітряних ванн. Усе це разом *оцінювалося за чотирибальною системою: кепсько, задовільно, добре, гарно* [2].

Із того, що в одній із доповідей на конференції було озвучено вимогу, щоби при загальній оцінці успішності учня по загальноосвітнім дисциплінам вра-

ховували успішність на заняттях із фізичного виховання, можемо припустити, що такої практики не було або ж вона не завжди витримувалася. Якщо так – то фіксуємо упосліджене ставлення до фізичного виховання з боку, переважно, директорів шкіл. Така практика фіксується джерелами впродовж 1930-50-х рр. Зокрема, у 1930 р. почалася розробка нових навчальних планів, ситуацію з фізичним вихованням у яких фіксує доповідна записка члена ВРФК М. Філя: «...за бувшим навчальним планом на фізичну культуру відводилося по 2 години на тиждень (декадних – 3 год.). Це вважався той мінімум, що дозволить до котроїсь міри забезпечити фізичне виховання молоді... Однак за окремими програмними комісіями при розробленні нових навчальних планів фізкультуру розцінюють інакше: в одних випадках її скорочують частково або й зовсім; в інших – її виносять за межі навчального плану. У таких заходах нічого нового нема й лише повтор експерименту, відхиленого ще в 1927 р., після чого фізичну культуру було заведено до всіх навчальних планів, але зараз доводиться констатувати таку саму недооцінку фізкультури. [...] Той факт, що навчальних планів ще не затверджено, їх лише проектується, а вже на місцях окремі завідувачі шкіл скорочують фізкультуру є красномовна пересторога, що ми можемо зупинитися перед фактом не посилення, а занепаду фізкультури в школах...» [3]. Боротьба спочатку за збереження фізичного виховання в школах, а далі – за належне ставлення до нього триватиме, фактично, впродовж усієї радянської історії. Варто врахувати, що планування роботи з фізичного виховання у школах було досить умовним і опиралося на місцеві реалії, оскільки загального обліку шкіл, де запроваджено фізичне

виховання, НКО на той час ще не мало, а планові спеціальні асигнування на фізкультурну роботу в школах передбачалися лише з другої п'ятирічки. Таким чином, на кінець 1920-х рр. склалася ситуація, коли влада відчула потребу у виробленні державної політики щодо фізичного виховання в школах, однак місцеві реалії вносили свої корективи до неї.

Ситуація з фізичним вихованням у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах на початку 1930-х рр. залишалася неоднозначною. До такого висновку змушують наступні моменти. В багатьох тодішніх документах фіксується інформація щодо проведення різноманітних дитячих змагань, шкільних спартакіад тощо. Більше того – піонери України на Першому всесоюзному зльоті піонерів у 1932 р. завоювали першість саме з фізичної культури, отримавши прапор ЦВК СРСР, що свідчить про певні успіхи в даній сфері. В 1934 р., готуючись до Всесоюзної спартакіади піонерів та школярів, по всій Україні проходить низка шкільних, районних, обласних дитячих спартакіад, у яких задіяні тисячі школярів. Зважаючи на дефіцит і дороговизну спортивного інвентаря, важко з висоти сьогодення оцінити реальні успіхи дітей. Безсумнівним залишається факт того, що радянська влада всіляко залучає дітей до рухової активності. У партійних документах це питання на часі, зокрема у постановках ЦК ВКП(б) про школу та піонерську організацію (обидві у 1932 р.) висувається завдання «широкого розгортання серед дітей спорту та різних масових форм оздоровлення та військової фізкультури», що мають допомогти «виховати покоління, здатне остаточно встановити комунізм» [4]. Поряд із цим, непоодинокі документи фіксують скарги керівників фізкультурним рухом на те, що в школах фізич-

не виховання поставлено дуже слабо. Складається враження, що незважаючи на той факт, що від 1930 р. ця дисципліна включена до навчальних планів шкіл, реальний стан справ свідчив про упосліджене ставлення до фізичного виховання в них, а комуністичні заклики так і не втілювалися в реальні справи. Виходячи з такого положення, стає зрозумілим об'єднане звернення ВРФК, ЦК ЛКСМУ та НКО від 25.10.1934 р. до ЦК КП(б)У та Раднаркому про збільшення часу на обов'язкові заняття з фізичного виховання в середній школі (5-10 кл.) до 2 годин на шестиденний тиждень [5]. Пам'ятаємо, що саме такі параметри відстоювалися й у 1930 р., а тому припускаємо, що на початку 1930-х рр. їх реалізувати не вдалося й фізичне виховання все ще доводило свою необхідність для школярів. Із цим пов'язане прохання встановити фінансування фізкультурної роботи в школі (до цього часу його чи то не було, чи воно було недостатнім) із розрахунку 2 руб. на учня в рік.

Схожою була ситуація і щодо фізичного виховання у вищих навчальних закладах. В УРСР у 1935 р. нараховувалося біля 90 тис. студентів у вищах і понад 120 тис. студентів технікумів [6]. У звітах обласних РФК згадуються різноманітні спортивні гуртки в інститутах; деякі види спорту, як то гімнастика чи баскетбол, майже винятково культивувалися лише в них, а 1934 р. студенти ХЕТІ (Харківського електротехнічного інститут) навіть зайняли 1 місце на спартакіаді серед технічних вишів у Москві [7]. Проте загальний стан справ із фізичним вихованням у ці роки був не настільки добрим. Голова ВРФК у листі в ЦК КП(б)У зазначає, що фізична культура і спорт в навчальних закладах України знаходиться на дуже низькому рівні. Проводячи паралелі з капіталіс-

тичними країнами (що для нього, на диво, є характерним) він зазначає, що там більшість спортивних рекордів утримують студенти, тоді як у нас, – пише він, – фізкультура і спорт у вищах суттєво відстає від загального рівня фізкультурної роботи в Україні. Зокрема, на Всесоюзній міжнародкоматівській студентській спартакіаді збірний колектив вишів системи НКО зайняв лише 13 місце, а вишів НКЗ – 11 місце. Далі він змальовує ситуацію з матеріальним забезпеченням, відзначаючи, що в навчальних закладах бракує необхідних асигнувань на спортивну роботу; відсутні (за деяким винятком) не лише студентські стадіони, футбольні майданчики, але й навіть добре обладнані фізкультурні зали. При цьому, в багатьох вищах (Київський медичний інститут, Харківський держуніверситет, Харківський інститут механізації й електрифікації сільського господарства, Харківське студентське містечко) наявні зали перепрофілюються для інших потреб [8]. Своїм листом він підтверджує тезу, що незважаючи на постійні партійні заклики й гасла, фізичне виховання в системі освіти було пасинком. Окрім людського чинника – коли його ігнорують директори шкіл, технікумів, інститутів – цьому «посприят» і брак спортивного інвентаря, а також той факт, що з **початком 1930-х рр. у технікумах та інститутах, в якості обов'язкової дисципліни, запроваджено вивчення військової справи**, яка, до певної міри, заступає фізичне виховання. Небайдужі до фізичної культури просять такої ж преференції й для останнього [9]. Однак, більшістю керівників вивчення військової справи розглядалася як альтернатива фізкультурі тим більше, що мілітаризація всіх сфер життя тоді превалювала: згадаймо популярний фільм тих років, за книгою Льва Касія

«Воротар Республіки» – вся країна співала: «Эй, вратарь, готовься к бою, часовым ты поставлен у ворот... Ты представь, что за тобою полоса пограничная идет...». Від середини 1930-х рр. фізична культура сприймається вже не як спосіб виховання здорового пролетаріату (ширше – робочої сили), а як мобілізаційний ресурс, спосіб підвищення військової і вже потім фізичної (або прикладної) підготовки молоді.

Іншою причиною пасивності навчальних закладів щодо фізичного виховання був не лише брак кваліфікованих викладацьких кадрів, але й їх низька якість через що у низці вишів його взагалі не викладали. Зокрема, з 369 викладачів фізичного виховання у вищій школі, лише 68 мали вищу освіту, а 119 – середню. У багатьох вишах не було ні програм, ні навчальних планів з фізичного виховання. Заплановані ВРФК заходи з перепідготовки викладачів та підвищення їх кваліфікації неодноразово зривалися через те, що низка наркоматів (НКО, НКЗ, Народний комісаріат землеробства – надалі Наркомзем) відмовлялися фінансувати їх. Одним із кроків на шляху до розв'язання такої проблеми, на думку голови ВРФК, могло стати запровадження з 01.01.1936 р. викладання цієї дисципліни як

обов'язкової в інститутах і технікумах, а також організація в деяких вишах самостійних кафедр фізичного виховання [10]. У цьому питанні українські керівники взурували на центр, де в кількох вишах Москви і Ленінграда такі кафедри вже постали.

Окремо стоїть питання щодо фізичного виховання у школах ФЗУ. Це пояснюється тим, що в 1934 р. змінюється система роботи цих шкіл, а відповідно, і фізкультурна робота в них. Нагадаю, що цей тип шкіл виникає на хвилі ліквідації неписьменності й повинен був дати їх слухачам не лише освіту, але й необхідні професійні навички. Були створені навіть семирічки та десятирічки такого типу (ФЗС і ФЗД відповідно). Проте на середину 1930-х рр. питання освіти цілком закривали загальноосвітні школи, тому система ФЗУ зазнала змін: тепер це були короткотермінові школи – біля 6 місяців – в яких переважна увага приділялася оволодінню робітничою професією та роботі на підприємстві. По їх закінченні переважна більшість випускників потрапляла безпосередньо на виробництво. Ця особливість (порівняно з іншими навчальними закладами) позначилася на організації фізичного виховання у школах ФЗУ.

Якщо раніше головною формою роботи був урок, то зі скороченням терміну навчання вся фізкультурна робота виносилася на позаурочний час. Одночасно, акцентція на виробничому навчанні поставила на порядок денний використання таких форм роботи як фізкультпауза, фізкультхвилинка, виробнича гімнастика тощо. Інша фізкультурна робота проводилася шляхом організації гурткових занять. Не зважаючи на те, що фізичне виховання було виключене з навчальних планів, уся відповідальність за її організацію та щоденне керівництво покладалося на навчальні відділи ФЗУ. Практичне керівництво нею здійснював штатний інструктор.

Інструктивно-методичний лист про організацію фізкультурної роботи в школах ФЗУ рекомендував, аби гурткова робота проводилася не лише при школі, але й при фізкультурному колективі підприємства, куди в майбутньому віллється учень. Зважаючи на вік і специфіку, кількість занять не повинна була перевищувати 2 години на тиждень (*шестиденку*): одне заняття у формі уроку (на базі школи), інше – як секційне з відповідного виду спорту, але з урахуванням вікових особливостей учня. В основі всієї роботи з фізичного виховання лежав комп-

Таблиця 1

Нормативи з фізичного виховання для шкіл ФЗУ на 1934 р.

Назва нормативу		Хлопці	Дівчата
Біг	100 метрів	15 секунд	17 секунд
	500 метрів	*	2 хвилини 20 секунд
	1000 метрів	3 хвилини 50 секунд	*
Стрибки у довжину з розбігу		3м 70 см	3 м
Стрибки у висоту з розбігу		110 см	100 см
Підтягування (із вису надхватом)		5 раз	*
Лазіння по канату (палиці)		*	3 м
Метання гранати 700 гр.		30 м	20 м
Біг на лижах по пересіченій місцевості		5 км / 40 хвилин	3 км / 28 хвилин
Перенесення патронного ящика		50 м (без урахування часу)	*
Ходьба в протигазі		1 км	1 км

лекс ГПО. Відповідно до нормативних вимог, у центрі уваги були фізичні вправи. Поряд із ними йшло прищеплення санітарно-гігієнічних навичок, а також оволодіння учнями практичними і теоретичними знаннями в галузі фізичної культури [11].

Однак, цим переліком фізична підготовка учнів (*фабзаучників*) не обмежувалася. Військовізація фізичного виховання вимагала освоєння ними ще й стрілецької справи, протиповітряної оборони, лиж, плавання, знання основних військово-політичних питань про РСЧА, знайомство з основними принципами побудови фізичної культури в СРСР та міжнародним революційним спортивним рухом.

Певне уявлення про **зміст фізичного виховання у школах ФЗУ** дають їх нормативні показники.

Наведена таблиця свідчить, що, з одного боку, основний акцент у підготовці юнацтва (як впливає з нормативів) робився на розвитку швидко-силових здібностей та витривалості (жодного нормативу, за допомогою якого б перевірялася гнучкість або ін.), які найперше, потрібні вправному воїну. З іншого – наявність кількох специфічних нормативів вказує на прикладний характер підготовки, викликаний завданнями військовізації. Таким чином, дана таблиця може слугувати одним із аргументів на користь тези щодо *мілітарної парадигми фізичної культури в СРСР*.

Політичні реалії радянського повсякдення середини 1930-х рр. не оминули й фізичну культуру. В суспільстві поступово нагнітається істерія переслідування ворогів. Постійні, з 1928 р., процеси над «ворогами народу» стають повсякденним явищем. Так зване «розкриття» різноманітних підпільних організацій як то «Українського інженерного центру», «Спілки визвольної України», «Союзу України та Кубані», «Українського національ-

ного центру», «Контрреволюційної шкідницької організації», «Всеукраїнського есерівського центру», «Української військової організації», «Блок українських націоналістичних партій» і т.д. загострюють відчуття неспокою та тривоги в суспільстві. Що характерно – всіляких «ворогів» шукали чомусь саме серед представників української інтелектуальної еліти. З іншого боку – постійні масові заходи, як то мітинги, паради, гуляння-«майовки», пропагандистські вистави під час державних свят, що не залишали людину наодинці з собою; інтенсивне використання засобів масової інформації – радіо, кіно, масові читання газет і рекомендованих книг, політінформації; мілітаризація населення через масову військову підготовку та величезна кількість військових і спортивних змагань – все це створювало навколо особистості атмосферу майже всепроникного примусу і контролю, що змушувало її піддатися впливу режиму й довести свою особисту «відданість улюбленому вождю». Залишатися осторонь вдавалося небагатьом – частіше перемагала привабливість співучасті в «історичному моменті» чи примус до неї. Настає повне одержавлення приватного життя людей, експансія влади в ньому, поглинання тоталітарною системою будь-якої соціальної самостійності особистості.

Висновки. В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики (1921-1928 рр.), культурне життя в Радянському Союзі нуртувалося боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволюційної культури. Фізична культура й освіта не залишалися осторонь: на освітянській ниві в ці роки протікають усілякі експерименти щодо форми й організації навчального процесу, а щодо фі-

зичної культури, то партія бачить у ній елемент ідеологічного впливу на людей, а, відтак, і можливість із її допомогою впливати на них і контролювати їх. Тому в ній, поза ідеологічним інтересом, виділялася лише гігієнічна чи трохи ширше – оздоровча складова. Все це не сприяє розвитку фізичного виховання у школі. Воно присутнє лише спорадично. Лише зі зміною парадигми фізичної культури – її мілітаризації – фізичне виховання перетворюється на предмет шкільної програми, який із труднощами виборює собі там місце.

Перспективи подальших досліджень. В силу того, як усе більше науковців звертатимуться до такої цікавої й багатогранної теми як історія фізичного виховання чи ширше – історія педагогіки на українських теренах, обов'язково переглядатиметься низка, колись здавалося б непорушних істин, створюючи об'єктивну картину радянського повсякдення і місця в ньому фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (надалі – ЦДАГОУ) – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 411. Ар. 5.
2. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 411. Ар. 14.
3. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 505. Ар. 48-49.
4. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 749. Ар. 49.
5. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 3.
6. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6623. Ар. 45.
7. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1189. Ар. 137.
8. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1330. Ар. 50.
9. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 590. Ар. 10 зв.
10. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 12. Спр. 727. Ар. 7.
11. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1005. Ар. 120-121.

